

A POLITOLÓGUS, A POLITIKATUDOMÁNY STÁTUSZA ÉS HIÁNYA EGY LEHETSÉGES ALKOTMÁNYOZÁS VITÁJÁBÓL

Az utóbbi hónapokban több fórumon zajló – az egyszerűség kedvéért – a lehetséges alkotmányozásra vonatkozó szakmai és elméleti vitát leginkább alkotmányjogászok, ügyvédek, jogi végzettségű szakértők vívják. Utóbbiak élnek a saját tudományos logikájuknak megfelelő nyilvános érveléssel, és a politikatudomány, jelesül a (témában kompetens) politológusok, politikatudósok – egy-egy alig látható kivételtől eltekintve – kívül maradnak a diskurzuson. Ez utóbbi természetesen nem azt jelenti, hogy állást kellene foglalniuk akár a feles alkotmányozás, akár az Alaptörvény C) cikk (2) bekezdésének realizálhatósága kapcsán, hanem „csak” azt, hogy nem adhatják fel saját tudományterületük relevanciáját a kérdésben. Az alkotmányozási kérdés ugyanis soha nem kizárólag jogi kérdés, az alábbiakban emellett kívánok érvelni, továbbá a politikatudomány hallgatásának okait igyekszem megvilágítani.

A JOGTUDOMÁNYI GONDOLKODÁS SZÜKSÉGESSÉGE ÉS KORLÁTAI

Amikor a politikatudomány bevonásának szüksége mellett érvelek, akkor természetesen nem azt feltételezem, hogy jog és politika között indokolt bármiféle alá- vagy fölérendelési viszonyt felállítani. Éppen ezért ez a reflexió sem azzal a céllal fordul többek között a politikatudomány (témában érintett) képviselői felé, hogy a másik szféra relevanciáját visszaszorítsa. Azt azonban szükséges megerősíteni, hogy mivel az alkotmányozás egyben politikai aktus is, amit felhatalmazással bíró politikusok kezdeményeznek, maga egy alkotmány(ozás) sem csak formális jogi gondolkodás eredménye, hanem egy politikaszülte „eredmény”.

Egy alkotmányozási vitában vagy folyamatban egy (alkotmány)jogász – akinek az illetékessége megkérdőjelezhetetlen – értelemszerűen más logika mentén érvel. Azonban aligha lehet magát a folyamatot a politika logikája nélkül elgondolni. Bence György *A politikum sajátossága* című írásában így érvel: „*A forradalom, az államalapítás, az alkotmányozás nagy pilla-*

nataiban, amikor azt döntjük el, hogy milyen államot akarunk, a politikum időben is megelőzi a létrehozandó államhatalmi és politikai intézmények kialakulását. De elsőbbsége nem mindig időbeli; megállapodott politikai viszonyok között is előfordul, hogy olyan kérdések kerülnek terítékre, amelyek újra fölvetik, milyen államot is akarunk.”¹

Természetesen ez utóbbit – hogy milyen államot akarunk – nem a politológus határozza meg, hanem a politikai aktorok, jelesül a felhatalmazással bíró politikusok. A jelenkor Magyarországon a kontemplatív szerepben lévő tudós nincs könnyű helyzetben, hiszen e kérdést illetően a kormányváltásra készülők ellenzék nem tisztázta a pozícióját. Bár pontosan tudták, hogy az Alaptörvénnyel kapcsolatos dilemmák napirendre fognak kerülni, a lehető legrosszabb időzítést alkalmazták azzal, hogy a kampány idejére hagyták a vita kibontakozását. Annyiban a politikusok helyesen döntöttek, hogy a kampány kellős közepén „kivonultak” a téma nyilvános vitájából, átengedve ezzel a terepet az (alkotmány)jogászoknak. Az utóbbiaknak azonban nem illetékességük dönteni arról, hogy milyen államot akarnak a felhatalmazók és a felhatalmazottak. Viszont annál inkább feladatuk és lehetőségük jogi logika felől értelmezni az egyes állammodelleket, melyek egyikére vagy másikára aztán a politika felhatalmazást kér.

Ugyanakkor minden ilyen reflexió előtt figyelembe kell venni a politikusnak az álláspontját, vagyis azt, hogy mire is kér felhatalmazást. Tisztázni kell, hogy az alkotmányozásra a „hatalom kizárólagos birtoklására irányuló tevékenység” és az Alaptörvény vonatkozó értelmezése okán van-e szükség, illetve azt, hogy szükség van-e folyamatos Alaptörvény-korrekcióra. De a politikus rámutathat arra is, hogy miért nem szükséges, miért nem indokolt egyik fenti megoldás alkalmazása sem a „liberális demokrácia visszaállításához” (ennek szükségességét minden ellenzéki politikus vallja, a kijelentések szintjén). A kézirat leadásának pillanatáig ez azonban elmaradt, vagyis egyelőre nem világos, hogy milyen állam kiépítésére kér felhatalmazást az ellenzék április 3-án.

Jellemző módon, az ellenzék átruházta az alkotmányozásról való gondolkodás feladatát jogász szak-

értőkre. Márki-Zay Péter miniszterelnök-jelölt közjogi stábot hozott létre azelőtt, hogy leborgonyozta volna a politikumot saját gondolkodásában, hogy ahhoz egy megbízott szakértő jogi megfontolásokkal, jogi logikával tudjon viszonyulni. Erről tehát a politikusok lemondtak, és a politikai döntések helyére a jogászai gondolkodás lépett. Hangsúlyozom, hogy a döntések helyére került a gondolkodás, a politika általi jogteremtés helyét a jog általi politikateremtés vette át.

A vitázó jogászok jelentős része most már elutasítja a „forradalmi gondolatot”, még akkor is, ha sokuk éveken át tételezte az Alaptörvényt és az abból következő hatalmi szerkezetet, továbbá a hatályos jog jelentésadó és politikaiközösség-teremtő jellegét a társadalmi valóságtól elidegenedett rendszerként, nyilvános szereplések alkalmával. És tette ezt helyesen, hiszen a jog és a politika normatív feltevéseken is alapszik, nem csak formális logikán.

A kizárólag jogi gondolkodást képviselőknél is elfogadható lehet az az állítás, hogy egy rezsim jogi elképzeléseinek értelmezéséből a legkülönbébb politikai következtetések, illetve döntések származtathatóak. Ez az érzékelt kihívás vonul végig például az Eötvös Károly Intézet „Az alkotmányozási vitáról. Mi a teendő, ha 2022 tavaszán az ellenzék egyszerű többséggel megnyeri a választást?” című közleményén.² A címben feltett kérdés – „mi a teendő?” – cselekvésorientáltságra utal. A közlemény alcíme alatti megjegyzésben viszont az „elemzés” kifejezés szerepel, az elemzésnek pedig műfajából adódóan nem feladata a címben feltett kérdésre válaszolni. Az elemzés el is végzi a vitás felek érveinek bemutatását, és ott ér véget, ahol kell. Azaz ott, ahol a politika kezdődik.

Ugyanis vannak olyan kérdések, melyeket nem a jognak kell megválaszolni – azokat a jog tudja megválaszolni, hiszen a megválaszolás legitimitása egy jog előtti állapotból ered, vagyis a választói felhatalmazásból. Ebből nem következik, hogy ez a felhatalmazás abszolút lenne, például a jogállam megszüntetésére is irányulhat – ezen a ponton hangsúlyozni és érvényesíteni kell a jogi gondolkodásnak a formálison túlmutató, normatív relevanciáját. A politika korlátja nem lehet maga politika, és nem csak azért nem, mert a politika határai állandóan változnak. Ennek szellemében írok le minden további gondolatot, így ezt a későbbiekben külön nem hangsúlyozom.

Viszont ahogyan a 2010 utáni Alaptörvény is abból meríti a legitimitását, hogy két egymást követő választáson – a választás aktusával – megerősítést nyertek a benne foglalt eljárások, egy esetleges új alkotmány(ozás) is ilyen felhatalmazással nyerheti el

legitimitását. Éppen ezért az Eötvös Károly Intézet vonatkozó dokumentumának „elbizonytalanodása” méltányolható, hiszen az elemzés műfajának immansz határaival számol. Értelmezésem szerint azonban más is következik belőle, mégpedig az, amit Fleck Zoltán a következőképpen fogalmaz meg: „Az uralkodó jogászai ideológia a jog és a politika ekválasztottságára épül, amiben nem kis szerepet játszik ennek az ideológiának sajátos önvédő jellege. A politikamentesség nem pusztán az állami szabályozás politikai természetét tagadja, hanem a jogászai szerepeket igyekeznek az objektívítás és a technikai racionalitás mázával bevonni”.³ Fleck a *Mozgó Világ* 2021. novemberi lapszámában megjelent, „Az uralkodó jogászai kultúra sivársága” című tanulmányában a hivatásrendi ideológiákkal szemben foglal állást, melyek álláspontja szerint az értéksemlegesség mentén érvelnek. Az írást ehelyütt szükséges hosszabban is idézni: „A jogállam aktuális értelmezésében a professzionális értéksemlességet (ami azonos a szabályokat be kell tartani sivárságával) szembeállítják a jogn kívüli (politikai) érvekkel, amelyek ennek megfelelően kívül esnek a szakmai falakon. Azok tehát, akik az értéktartalmakat (materiális elemeket) kérik számon a jogrendszeren és a gyakorlatokon, olybá tűnnek, mintha szakmai szabályokat sértenének meg. A büszke és magabiztos jogászai érvek mögött azonban csak a jog és politika szétválasztásának politikai és hivatásrendi érdekeket szolgáló mítosza áll.”⁴ Az idézettel nem a formális jog relevanciáját vonom kétségbe, csupán arra hívnám fel a figyelmet – megint csak Benke György nyomán –, hogy az államot megelőzi a politikum. A politikum pedig azokban a döntésekben foglaltatik, hogy miként határozzuk meg a politikai közösséget, milyen (állam)ajánlattal jelenik meg a politikus, milyen államban kívánnak élni az állampolgárok⁵ – a jog előbb említett és indokolt, politikát korlátozó jellegével is számolva.

Mindezekhez kapcsolódik az Orbán-rezsimre vonatkozó szubsztanciális vita is, amelyben viszont sokan tudományterülettől függetlenül – illetve különösen az ellenzéki politikusok – gyakran élnek olyan fogalmakkal, mint „autoriter”, „diktatúra”, „hibrid rezsim” stb. Ha viszont ezeket a kategóriákat a rezsim meghatározásakor egy politikus alkalmazza, tehát egy politikai cselekvő, a meghatározásból számára a politikumra vonatkozó döntések is következnek. Éppen az egyén és a közösség normatív világának megbonthatatlan egysége folytán.

Ha abból indulunk ki, hogy az Orbán-rezsim autoriter rendszer,⁶ akkor politikai filozófiai értelemben egyértelműen lehet amellet érvelni, hogy az alkotmánya sem korrigálható. Ahogyan politikailag lehet ezzel szemben is állást foglalni. Ugyanakkor jelenleg híján vagyunk bármilyen irányú konzisztens

érvéleseknek a politikusok részéről. Lehet azzal érvelni, hogy a világban a történelem folyamán hány helyen tudott együtt élni alkotmánykorrekcióval a győztes a formális jog megbontása nélkül is, és hogy ezáltal is demokratizálódott a rendszer. Ugyanakkor ezzel ellentétes esetekre is lehet példa, vagyis arra, hogy az „új kezdet” hiánya konzerválta a korábban egyébként normatív alapon bíralt rezsimet, konszolidálta a struktúrát, majd adott esetben „visszaemelte” a leváltott erőket. Nem kizárólag a hatalmi szerkezet miatt kerülhet sor ilyen forogatókönyvre, de a (forradalmi) módosítás elmaradása esetén nem jelentéktelen ez a veszély. Óvatosan kell tehát bánni a (világ)történelmi példákkal, hiszen ahogyan a jog, úgy a történelem sem a politika szolgálója, nem ezektől a szféráktól kell várni politikai kérdések megválaszolását. A „kik vagyunk mi” vagy a „milyen államot akarunk” kérdésekre adott válasz – ami tükröződik egy alkotmányban is – egy politikai tudati reflexió.

Előreláthatatlan, hogy egy új alkotmányozási folyamat vagy annak elmaradása összességében mit fog eredményezni. Nemcsak a politika esetlegessége miatt van ez így. Az elmúlt évtizedek politikatörténetét és a jelenkor valóságát negligálja az, aki azt feltételezi, hogy Magyarországon lehetséges a belátható jövőben „közös alkotmányozás” – bármilyen kívánatos is lenne az. Hogy ne csak „az egyik Magyarország” részére szülessen alkotmány. Egy ilyen, az európai demokráciákhoz képest különösen polarizált országban erre nincs reális esély, és a teoretikusok akkor járnak el helyesen, ha számolnak ezzel. A polarizáltság – ami a magyar politikai valóság mélyen gyökerező sajátossága – azonban nem vezethet oda, hogy egy cselekvőnek le kelljen mondania arról, hogy saját demokratikus normarendszere jegyében járjon el.

A HIÁNYZÓ POLITIKAI AJÁNLAT

A magyar politikatudományak számos művelője van, aki megpróbálta leírni a rezsimet, tudományosan korrigálni vagy új szempontokkal bővíteni az értelmezési kereteket, amelyek nagyon gyakran nélkülözik a politikatudományi megfontolásokat.⁷ Egy politikus természetesen tehet nem tudományos állításokat, hiszen – a politika cselekvés jegyében – indokolt, hogy definiálja a szóban forgó rezsimet, és esetében a politika és a tudomány logikájának nem kell szükségszerűen összeérnie. Egy politikus gondolhatja kereszténydemokráciának, egy másik pedig autoriter rezsimnek azt, amit egy tudós hibrid rezsimként ír le. Egy politikai értelemben túlzó rendszerleírás akár mozgósító erővel is bírhat, egy tudó-

mányosan megfontolt értelmezésnek viszont nem célja a választók mobilizálása. Ellenben, ha a politikus saját normarendszere alapján illegitimnek, elnyomónak ír le egy hatalmi szerkezetet – mint teszi ezt a magyar ellenzék –, akkor abból következtetések fakadnak számára. Kérhet – a demokratikus elvek jövőbeli érvényesülésének maximalizálása érdekében – felhatalmazást az Alaptörvény C) cikk (2) bekezdése alapján indított eljárásra, ha (meggyőződése alapján, illetve normatív alapon) lehetséges olyan olvasata az Alaptörvénynek, amely alátámasztja azt az állítását, hogy a jelen hatalmi szerkezet nem szolgálja a politikai közösséget. Lehet a jogászoknak saját logikájuk szerint más álláspontja a legitimitás és legalitás kérdéséről, de a politikum megelőzi a jogot, a politika teremti a jogot, és nem pedig fordítva. Az persze egyértelmű, hogy felhatalmazási igényt kell megfogalmazni, továbbá garanciákat felmutatni a születő jog normatív tartalmára és érvényesülésének megkérdőjelezhetetlenségére.

A választói akarat tehát akkor tud megnyilvánulni a politikum kérdésében, ha tisztázva van, hogy az mire irányul. Egyetértve Szabó Mártonnal, a politikai valóság interaktív értelmezések rendszere, amit szem előtt kell tartani egyéni szinten, valamint a politikai közösség sorsának elgondolásakor is. A politikai valóság emellett mindig határolt és kontextuális, továbbá nyilvános, közös cselekvés.⁸ Ezek a jellemzők együttesen teszik ki a politika specifikumát, a politikai cselekvésnek tehát jog előtti kérdéseket is meg kell válaszolnia. A legitimitáció abból is ered, hogy a választók előtt tisztázott, hogy miben élnek (miként értelmezi a politikus a rezsimet) – azonosulnak ezzel a leírással –, továbbá világos, hogy mi a cél, és hogyan jutnak el oda (mi a teendő).

Mivel azonban a rezsime értelmezését illetően az ellenzék nem tudott politikailag egyértelművé tehető megegyezésre jutni, így nincs is miből kiindulva legitimitációt kérni. Ettől függetlenül, a politikum problematikája önmagában is fennáll, hiszen az egyértelmű és nyilvános (politikai) értelemdadás – melynek támogatása vagy elutasítása a szavazás során öltene formát – elmaradt. Meg kell jegyezni, hogy ezzel leginkább a cselekvőnek kellett volna tisztában lennie, különösen úgy, hogy a rezsime jellemzésekor (nyelv)politikai értelemben is cselekvésorientált történelmi példákkal és analógiákkal („a Rákosi-, Kádár-rendszer mechanizmusai jellemzik az Orbán-rezsime”) vagy leírásokkal („autoriter rezsime”) élt. Míg a jog- vagy a politikatudomány képviselőitől nem várható el, sőt nem is javasolt, addig a politikussal szemben alapelvárás, hogy cselekvőként tételezze magát, és így lépjen be a politikai térbe. Másképpen fogalmazva: hogy normatív állításokat tegyen, és állást

foglaljon, jelen esetben például az Alaptörvény változtatás utáni sorsát illetően.

Természetesen ehhez koherens elméleti megalapozás szükséges, de ezt a praxis szintjén nem tudta megoldani a jelenlegi ellenzék. Ehelyütt nem szükséges példák hosszú sorát bemutatni. Láttuk, hogy az ellenzék rendszeresen fordult az Alkotmánybírósághoz, amelynek a tagjait elfogultnak tartja. Pártkatonának tekinti a köztársasági elnököt, mégis nyílt leveleket intézett hozzá egy-egy törvény aláírása előtt. A bírói rendszerhez való viszonyt jól szemlélteti egy 2021. július 2-i MSZP-sajtóközlemény: *„Az MSZP felszólítja a Kúria elnökét, hogy tegyen feljelentést alkotmányos puccs megtervezése miatt vagy azonnal távozzon hivatalából! A Kúria elnökének büntetőjogi felelősségének tudatában kötelessége, hogy feljelentést tegyen, amennyiben valóban információja van arról, hogy Magyarországon alkotmányos puccs megtervezése zajlik. Ezzel neki is tisztában kell lennie, azonban úgy tűnik, hogy nem akar cselekedni az ügyben. Az MSZP ezért felszólítja Varga Zsolt András, hogy tegye meg a szükséges lépéseket! Amennyiben erre nem hajlandó, azzal egyértelműen bizonyítja, hogy nem több egy fideszes pártkatonánál, aki teljesen alkalmatlan és méltatlan a Kúria elnöki tisztségére. Azonban felhívánk Varga Zsolt András figyelmét, hogy a tavaly októberi megválasztása önmagában felért egy, a jogállam ellen elkövetett puccsal.”*⁹ Tehát az MSZP képviselői ahhoz a Kúria-elnökhöz fordultak, akit tulajdonképpen pártkatonának tartanak, akit álláspontjuk szerint egyébként „egy, a jogállam ellen elkövetett puccsal” választottak meg, hogy az illető tegyen feljelentést „alkotmányos puccs megtervezése” miatt – hogy azután a Kúria döntéseit referenciának használhassa a párt.

Egyáltalán nem a tudomány képviselőinek a felelőssége az, hogy a jelenlegi ellenzéki politikusok „alkotmányjogi” gondolkodása megfelel annak, ahogyan a jobboldali teoretikus, G. Fodor Gábor – aki a jelen írást minden bizonnyal politikai töltetűnek és elutasítandónak tartaná – lefesti az 1900–1919 közötti szociáldemokrata politizálást: *„hol a tények, hol az elméletek átfogalmazásával felelteti meg egymásnak az előfelvetéseket és gyakorlatban szerzett tapasztalatokat, törekedve arra, hogy megteremtse politikai irányzata koherenciáját [...] »Az inkohérens koherencia« e logikájának szervező része az »ugrás« folyamatos megkísérlése, a forradalmi remények bevalóságára irányuló szüntelen próbálkozás. Vagyis az oroszlan tényleg ugrani készül, de »ugrás közben megkövül«, s ha öntudatlanul is, de megteszi kezdő lépéseit az integrációs folyamatban.”*¹⁰ Az ellenzéki politika „alkotmányjogi” nyelve az eddigiekben jórészt forradalmi volt, a forradalom kivitelezését illetően mégsem állt elő olyan ajánlattal, amelyre felhatalmazást kaphatna.

Ez egyúttal űrt is eredményez a politikai térben, amelyben a „hivatásrendi jogi gondolkodás” képviselői immáron saját logikájuk és kultúrájuk szerint foglalnak állást. Mindebből azonban nem következik, hogy a politikatudomány képviselőinek szemérmesen hátrébb kellene húzódnia a tárgyalt folyamatól. A továbbiakban így a politikatudomány passzivitásával foglalkozom, amelyeknek okai véleményem szerint a politikai és a médiarendszerben, illetve az alkalmazott és az alapvetési jellegű politikatudomány viszonyában rejlenek. Ez utóbbi viszonyt pedig kritikai reflexióval kell illetni, ugyanis szerintem a tudomány csendessége döntően ezzel függ össze.

A POLITIKATUDOMÁNY HALLGATÁSÁNAK ÉS SZEMÉRMESSÉGÉNEK OKAI

Egyetlen politikatudós sem kötelezhető a társadalmi-politikai folyamatokban való részvételre, még akkor sem, ha tisztában van – vagy kell lennie – azzal, hogy kutatási területének sajátosságai miatt maga is része annak a politikai valóságnak, amelyet vizsgál. Ezzel pedig alakítója is annak – szemben például a természettudóssal. Ezt a megállapítást kutatói szinten hangsúlyozni kell, ha a politikatudósok ezt nem veszik figyelembe, akkor az alkotmányozási vitában a valóság jogi elgondolásának dominanciáját erősítik, sőt, további következményként a politikum elgondolása kevésbé fogja a nyilvános, illetve a szakmai értelmezések részét képezni. Ez pedig – tekintve az alkotmányozás politikai jellegét –, a politikai valóság egy jelentős részének lehasítását jelenti.

Természetesen a kívülmaradás választása méltányolható egy olyan közéleti valóságban, amelyben a tudós nehezen kerülheti el azt, hogy tudományos állításai polarizált értelmezési térbe kerüljenek. Másképpen fogalmazva: folyamatosan fennáll annak a veszélye, hogy tudományos megállapítását annak deskriptív jellege ellenére is pártos, valamelyik fél irányában elkötelezett megnyilvánulásként tételezzik. A pártatlansági elvárásnak való megfelelés nehéz, ám különösen indokolt egy olyan helyzetben, ahol mind a politikai, mind a médialogika a pártosság vagy az értékelköteleződés jegyében szerveződik. A politikatudósok passzivitásának nyomán nemcsak más tudományterületek veszik át a politikai tudás és a politikai valóság interpretálása feletti jogot, hanem az értékmentességnek nyomát sem mutató politikai elemzés is. A magyarországi politikai elemzés az utóbbi 12 évben szinte teljesen elveszítette leíró jellegét az elemzői pozíciót feltételező politikai megismerés és a politikai cselekvés feltárásának objektív

mércéje szerint.¹¹ Tóth Csaba már 2010-ben, a *Századvég* folyóirat hazai politikatudományról foglalkozó tematikus lapszámában, azon belül is az elemzés és elemzők presztízsére, szakmai tevékenységére, helyzetére reagáló, ma is helytálló reflexiójában így fogalmaz: *„A politikai elemzők az »élni és élni« hagyni szellemében alig-alig kritizálják egymást; nincsenek független kontrollmechanizmusok és szakmai sztemderdek. Márpedig ezek nélkül soha nem lesz »minőségi« politikai elemzés.»*¹² Ebben az értelemben a hazai politikai elemzés színvonala összességében nem éri el a várt minőséget – ha a szakma képviselőire egyenként tekintünk, akkor persze számos kivételt látunk.

Ennek számos oka van: egyrészt a már említett pártosság és polarizáció, másrészt a politika komplex vizsgálatát már-már teljesen ellehetetlenítő, túlzó értéktelítettség (ami mögött a személyes meggyőződéstől a pártos kötődésen át a donorigényekig számos tényező állhat). Harmadrészt a provincializmus. Emellett a politikai elemzők lényegében egyáltalán nem reflektálnak arra az episztemológiai kihívásra, melyet Szabó Márton politikatudós így fogalmaz meg: *„[...] mi módon vagyunk képesek feltárni olyan valóságot, amelynek mi is fenntartói és részesei vagyunk. Egyáltalán, tudunk-e tárgyilagosan beszélni arról a közösségről, amelyet nem tudunk magunk mögött hagyni, másképpen, az érintettség és a részvétel pozíciójából megfogalmazható-e igaz és érvényes ismeret?»*¹³ A politikai elemzés magyarországi művelői kevéssé mutatják annak jelét, hogy tudatában lennének ennek a megismerési kihívásnak.

Persze a közérthető nyelvet használó politikai elemző nagyobb eséllyel számíthat arra, hogy gondolatai szélesebb társadalmi körben is visszhangra lelnek. Vele ellentétben viszont a tudomány elvont nyelvéhez ragaszkodó politológus nagyobb szakmai elismerésre számíthat. *„Az igazán tehetséges tudósok arra is képesek, hogy mindkét diskurzusfajta magas szinten műveljék; az efféle, igazán szerencsés hibridek persze mifelénk csak mutatóban fordulnak elő. Ennek egyik oka a magyar politológusok körében általánosnak tekinthető provincializmus és kishitűség»*¹⁴ – ezt már Kiss Lajos András írja, de mindkét politológusszférát ismerve, meg kell jegyezni, hogy a politikai elemzők kevéssé követik (legalábbis a jelek szerint) a tudományos kutatásokat, így nem is vállalkoznak arra, hogy közérthetővé tegyék a tudományos eredményeket. Szemléletes példája ennek, hogy a 2010 utáni rezsime értelmezése a nyilvánosságban nagyon sokáig mellőzte a tudományos megközelítéseket, amelyeket aztán a rezsime „előrehaladtával” felül lehetett – vagy kellett volna – írni. Elmaradt az olyan jogelméleti- és politikaelméleti alapvetések nyilvános tárgyalása is, amelyek új szempontokkal járultak volna hozzá a

2010-es rezsimeváltás és az azt követő időszak megértéséhez. Ehelyett leginkább ideológiai vagy a jogtudománytól átvett keretben kerültek közlésre az alkalmazott politikatudomány megállapításai.

Hangsúlyoznom kell ismét, hogy a nyilvánosságban zajló vitákban való részvétel nem elvárás a tudósok felé, de a politikatudósok¹⁵ távolmaradása a politika autonóm, saját logikája szerinti értelmezésének és magyarázatának hiányát eredményezi. A kívülálló részéről pedig fennmarad a politikával és politikusokkal szemben jellemző előítélet, valamint az, hogy a politikára mindig túl szigorú elveket és túl magasra tett, a politika törvényszerűségeit figyelmen kívül hagyó mércéket alkalmaznak – a politika(i) valamennyire is pontos definíciója nélkül.

Ez viszont nem lehet célja a politikatudományt művelőknek, saját szakmai munkájuk elismerése ugyanis nemcsak a tudományos elismerési mechanizmusokból fakad, hanem a politika(tudomány) integritásának megőrzéséből is. Ez utóbbi – a (pártos) elköteleződés elkerülése – a megértés szélesebb keretét teremti meg. Nyilvánvaló, hogy ehhez az is szükséges lenne, hogy a politikatudomány iránt érdeklődést tápláljon a közvélemény. A hazai, politikai elemzők – a fentebb tárgyalt okokból – nagyrészt negligálják a politikatudományt, ráadásul – és ezt 12 év tükrében mondhatjuk – érdemi kritikai önreflexió nélkül teszik ezt.

Nem lehet azonban megkerülni azt sem, természetesen, hogy a tudományos területen végbemenő professzionalizálódás, illetve specializálódás gyakran kevéssé nyitott az alkalmazott kutatások felé, illetve az elemzők, tanácsadók által létrehozott tudás felé – amelyet akár pártapparátusok magas szintjén, akár komplex adatkezelési rendszerek révén teremtenek. Pedig Szabó Márton az autentikus politikatudomány mibenléte kapcsán maga is úgy érvel, hogy a politikai gyakorlat, valamint a vizsgálatára irányuló tudományos eljárások nem választhatók el egymástól, sőt, célszerű is – a határok tudatában – megteremteni a politikatudomány és politika közötti átjárást.¹⁶ Ez persze nem lehet egyoldalú folyamat, bár a politikai elemzés önreflexiójának hiányában, illetve a hazai politikatudomány egyre fokozódó nemzetközi elismerésének kontextusában a politikatudósokban előítéletek élhetnek az elemzőkkel szemben. Szabó utóbb tárgyalt munkájában is pontosan írja le a tulajdonképpeni politikai elemzést akkor, amikor azt „tárgnyelvű és a szükségszerűséget kultiváló politológiaiaként”¹⁷ tételezi, mely nem a politika immanens törvényei felől vizsgálódik, nem megvitát, hanem irányt mutat, kijelöl. Ez pedig számos esetben politikai állásfoglalást eredményez. Ez utóbbi jelenség mutatkozik meg Magyarországon például a demok-

rácia, a jogállamiság, a kereszténység vagy a populizmus körüli közéleti vitákban, akárcsak a rezsimitákban.¹⁸

Nem csak magyar jelenség ez, ahogyan az sem, hogy a politikatudós megállapításai – ha akarja, ha nem – pártosnak minősülnek, amennyiben nem maradnak szinte hatástalanok. A nyilvánosság például a válságok idején nagy várakozásokat fűz a politikatudományi megállapításokhoz, mintha a politikatudós az éppen zajló folyamatokból következtetéseket tudna levonni a jövőre nézve. Ennek az elvárásnak a tudomány okkal áll ellen, illetve a kilátásokra vonatkozólag csak szerényebb állításokkal él. Az aktuális jelenből történő, jövőre vonatkozó megállapítás ugyanis kevésbé egyeztethető össze a tudományos vizsgálódás elveivel az alaposságra és a kutatói pozícióra vonatkozóan. Az azonnalosság médialogikája mellett a politikatudomány megállapításai egy-egy jelenségre vonatkozóan így csak utólagosak és reaktívak lehetnek.

Európa-szerte általános jelenség, hogy a politikatudósok egyértelmű többsége úgy érzi, hogy jóval kisebb a hatása a közvéleményre, mint bármely más tudomány- vagy szakterület képviselőjének.¹⁹ Ennek Magyarországon több oka lehet: egyrészt az, hogy a nyilvánosságban általában a politikai elemző jelenti a politológust, az előbbi a nyilvánosság számára kellően kompetensnek tűnik. Másrészt az is jellemző, hogy a politikai tárgykörhöz tartozó témákban a nyilvánossághoz hozzáférő tudósok és szakértők – pl. jogászok, szociológusok, közgazdászok – nem jelentéktelen része nyíltan és egyértelműen állást foglal, és egyúttal ki is jelöl olyan értelmezési kereteket, amelyekhez képest a politikatudomány megalapozottabb, de szerényebb, kevésbé ideologikus állításai „unalmasabbnak” tűnhetnek. Mindez együtt egyértelműen abba az irányba viszi a politikatudósokat, hogy inkább az önkéntes hallgatást válasszák, illetve, hogy kizárólag saját tudósközösségükben, tudományos intézmények fórumain nyilvánuljanak meg.

José Real-Dato és Luca Verzichelli további szempontokat vonultat fel, melyek befolyásolhatják a politikatudomány hatását és határait.²⁰ Egyrészt döntő a média nyitottsága és érdeklődése. Számomra ennek szemléletes példája az itthon zajló rezsimita. Gyulai Attila és Stein-Zalai Juliane már 2016-ban „Hibrid rezsimek és a szürke zóna: új válaszok a politikai rezsimek rendszertanának örök kérdéseire” címmel írtak tanulmányt a *Metszetekben*. Gyulai Attila a Boda Zsolt és Szabó Andrea szerkesztette *Trendek a magyar politikában 2. A Fidesz és a többiek: pártok, mozgalmak, politikák* című, 2017-ben megjelent kötetben folytatta ez irányú gondolkodását („Magyarország a szürke zónában? A magyar politikai

rendszer hosszú hibridizációja”). Ugyanebben az évben Bozóki András és Hegedűs Dániel a *Politikatudományi Szemlében* megjelenő írásukban kívülről korlátozott hibrid rezsimeként írták le az orbáni rendszert, a tanulmány angolul („An externally constrained hybrid regime: Hungary in the European Union”) 2018 áprilisában jelent meg a *Democratization* folyóiratban (melynek 2018-ban az impact factorja 1.850 volt). Ehhez képest a hibrid rezsime nyilvánosságbeli percepcióját tekintve Filippov Gábornak „A hibrid ellenforradalom kora” című, 2018. július 31-én a *24.hu*-n megjelent írása volt az, ami bevezette a fogalmat a média terébe. Meg kell jegyezni, hogy Filippov írásában – feltételezhetően nem szándékolatlan, de – elmulasztotta megemlíteni a hibrid rezsime vonatkozó hazai politikatudományi előzményeket. Elemzése azonban termékenyítően hatott a hazai rezsimitákra. A fogalom használata evidens lett nemcsak a nyilvánosságban, hanem a korábban – a hibrid rezsime fogalmának „megjelenése” előtt – „autoriter”, „elnyomó” stb. fogalmakat használó politikusok is beépítették napi kommunikációjukba.

Mindeközben a magyar politikatudományban több oldalról is kritizálták a fogalmat (lásd a TK Politikatudományi Intézetének és a Napvilág Kiadó gondozásában megjelent, *Hibrid rezsimek – A politikatudomány X-aktái* címet viselő kötet számos tanulmányát 2019 nyaráról), azonban ennek hatásáról sem beszélhetünk. Érdemben egészen a Körösiényi András, Gyulai Attila és Illés Gábor által írt, 2020 végén megjelent, *Az Orbán-rezsimek – A plebiszciter vezéremokrácia elmélete és gyakorlata* című munkájáig kellett várni arra, hogy ha részlegesen is, de bekerüljön a kritikai olvasat a szélesebb nyilvánosságba – ami nagyjából a 2021-es év közepére tehető. De a nyilvánosságban nem mutatkozott érdeklődés például a jogi *versus* politikai alkotmányosságról, vagy a demokrácia és a jogállam mérhetőségének módszertani kritikáiról írt munkákra sem (lásd Pócza Kálmán szisztematikus munkáit). Ehelyett továbbra is a nemzetközi intézmények módszertanilag vitatható demokráciaképe a referencia – ez természetesen nem magyar jelenség, az utóbbi kézzelfoghatóbb, egzaktabb, könnyebben befogadható. Hasonlók mondhatók el a populizmuskutatók, a közpolitikai vizsgálódások vagy a választáskutatás területéről is.

Természetesen a tudósi, tudományos reprezentáción túli aktivitás – José Real-Dato és Luca Verzichelli nyomán²¹ – nemcsak a polarizációs besorolás veszélyétől, hanem attól sem független, hogy olyan országról van-e szó, ahol a médiában való megjelenés veszélyeztetheti a tudósok szakmai státuszát. Nyilvánvalóan csökkenti a közéleti részvétel motivációját, ha valaki egzisztenciális kockázatot lát saját

szerepvállalásában. Az egyéni félelmek egyéni mérlegelési körbe tartoznak, és a mai Magyarországon méltányolandó is az ilyen mérlegelés, amiből megint csak az következhet, hogy a politikatudós inkább visszafogja magát a nyilvánosságban.

A POLITOLÓGUSOK RÉSZVÉTELENEK LEHETŐSÉGE ÉS SZÜKSÉGESSÉGE

Az eddig említett tényezők együttesen azt eredményezik, hogy érdemi szempontok maradnak ki az alkotmányozás lehetőségeiről folyó vitából. Egy (alkotmány)jogásztól nem várható el, hogy a politika intézményesületlen valóságával kapcsolatban is felvételekkel éljen. A politikatudós azzal tud hozzájárulni a vitához, hogy felhívja a figyelmet a politikai filozófia jelentőségére, azaz a politika *tudati* vonatkozásaira.²² Egy alkotmány ugyanis (politikai) filozófiai reflexió is, amin az intézményesült valóság megteremtése alapul. A politikusok valójában világképek, illetve az erkölcsre, az emberi természetre és a közösségre vonatkozó filozófiai elképzelések jegyében járnak el – ha is a napi kommunikációjuk alapján nem is ez a benyomásunk róluk. Elképzelések képviselőit kérik és kapnak felhatalmazást, amelyeknek a jog által keretet, koherenciát és kiszámíthatóságot kívánnak adni.

Olay Csaba Hannah Arendt republikanizmusával foglalkozó tanulmányában a következőképpen idézi fel Arendt gondolatait: „[a]mi összetart egy politikai képződményt, az nem más, mint a mindenkori hatalompotenciálja, és amin politikai közösségek tönkremennek, az a hatalomvesztés, s végül a tehetetlenség. [...] Ami egy ország intézményeinek és törvényeinek hatalmat kölcsönöz, az a nép támogatása, amely másfelől csak annak az eredeti egyetértésnek a folytatása, amely intézményeket és törvényeket hívott életre.”²³ A politikatudós arra van lehetősége és kompetenciája, hogy rávilágítson: a tehetetlenség és cselekvőképesség politikai értelemben mást jelentenek, mint a jogi gondolkodásban. Ennek feltétele lenne, hogy a politikusnak legyen olyan ajánlata, amely mentén vagy kapcsán fel is tudná mutatni a politikum és a cselekvőképesség sajátosságait, de ajánlat hiányában is van lehetősége előbbi szempontok diskurzusba emelésére. A legitimitás fogalmának politikatudományi szempontú megvilágítása legalább olyan fontos a politológusok számára, mint a jogászok számára a legalitás; az előbbi a népszuverenitás fogalmából nyeri el értelmét. Ez a szemlélet viszont teljesen hiányzik napjainkban az alkotmányozás lehetőségeire vonatkozó diskurzusból.

Anna Sroka lengyel politikatudósok körében végzett vizsgálata szerint mind a nyilvánosság, mind a tudósok körében van igény a tudományos reflexiók megismerésére, illetve megosztására.²⁴ Feltételezem, hogy Magyarországon is fennáll ez a kölcsönös igény. Ugyanakkor, ahogyan Lengyelországban, úgy itthon is megalapozott a „félelem”, hogy a politológusokat a kifejtett álláspontjuk alapján valamelyik politikai táborhoz sorolják.²⁵ Annak tudatában is, hogy ez nem csak retorikai kérdés, azaz kizárólag nyelv- és fogalomhasználattal nem lehet ezt kiküszöbölni, egy kompetens politológusnak a kutatási területe okán nem kellene úgy tekintenie magára, mintha nem lenne ő maga is része a politikai realitásnak, és mintha nem lehetne szerepe a politikum, azaz a jog előtti kérdések nyomtatékosításában.

Ez pedig nem elköteleződést jelent, hanem éppen a tudomány határainak és valóságának felmutatását.

JEGYZETEK

1. BENCE György: A politikum sajátossága, in BENCE György: *Politikai-filozófiai tanulmányok 1990–2006*, szerk. POGONYI Szabolcs, Budapest, L'Harmattan, 2007, 19.
2. Elérhető: <http://www.ekint.org/alkotmanyossag/2022-01-21/az-alkotmanyozasi-vitarol-mi-a-teendo-ba-2022-tavasz-an-az-ellenzek-egyszeru-tobbseggel-megnyeri-a-valasztast-elemzes>.
3. FLECK Zoltán: Az uralkodó jogász kultúra sivársága, *Mozgó Világ*, 2021/11, 4.
4. Uo. 7.
5. BENCE (1. vj.) 21.
6. KIS János: Demokráciából autokráciába: A rendszertológia és az átmenet dinamikája, *Politikatudományi Szemle*, 2019/1, 45–74.
7. A politikai indíttatású megnevezésekről bővebben: BOZÓKI András – HEGEDŰS Dániel: Így írunk mi: az Orbán-rezsim értelmezései, *Mozgó Világ*, 2017/2, 1–13.
8. SZABÓ Márton: *Diszkurzív politikatudomány. Bevezetés a politika interpretatív szemléletébe és kutatásába*, Budapest, L'Harmattan, 2016, 664–665.
9. Lásd: <https://mszp.hu/hir/az-mszp-felszolitja-a-kuria-elnoket-hogy-tegyen-feljelentest-alkotmanyos-pucss-megtervezese-miatt-vagy-azonnal-tavozzon-hivatalabol>.
10. G. FODOR Gábor: „Ugrás közben megkövült oroszlán” – a szociáldemokrácia mint politikai mozgalom? (1900–1919), in: G. FODOR Gábor – SCHLETT István: *Lú-e vagy szobor? Tanulmányok tudományról, politikáról, politikatudományról*, Budapest, Századvég, 2006, 276.
11. Ezen a ponton egy megjegyzést szükséges tennem: a szerző nem csak a Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetének tudományos se-

- gédmunkatársa, hanem az IDEA Intézet kutatási igazgatójaként részese a politikai elemzői (cég)világnak is. A tanulmány további részében foglalt, a politikai elemző szférára vonatkozó kritikája egyben mint egy érintett tapasztalata is.
12. TÓTH Csaba: Mire jó a politológus?, *Századvég*, 2010/4, 87.
 13. SZABÓ Márton: *Politikai episztemológia*. Budapest, L'Harmattan, 2014, 250.
 14. Kiss Lajos András: *Politika és diskurzus. Szabó Márton politikafilozófiai invenciója*, Budapest, L'Harmattan, 2016, 167.
 15. A politikai elemző és politikatudós kategóriának tartalmi különbségéről: KÖRÖSÉNYI András – TÓTH Csaba – TÖRÖK Gábor: Ki a politológus? Tudós, elemző és más szerepek, *Politikatudományi Szemle*, 2008/2, 7–27.
 16. SZABÓ Márton: *Diszkurzív politikatudomány. Bevezetés a politika interpretatív szemléletébe és kutatásába*, Budapest, L'Harmattan, 2016, 670.
 17. Uo. 638.
 18. Erre a negligálásra csak egy példa a populizmus fogalma körüli bábeli kavalkád feloldására tett kísérlet, mégpedig Körösényi Andrásnak a tudós pozíciójából született esszéje (KÖRÖSÉNYI András: A populizmus mint ellenségkép, *Válasz Online*, 2021. április 6.). Ez a fogalomtisztázás érdekében született, azonban teljesen visszhangtalan maradt a politikai elemzés megközelítésében és frazeológiájában.
 19. LUCA VERZICHELLI – JOSÉ REAL-DATO – GUSTAVO VICENTINI: *Social visibility and Impact of European Political Scientists*. PROSEPS Working Group 3, 2019, <http://proseps.unibo.it/wp-content/uploads/2019/10/WG3.pdf>.
 20. JOSÉ REAL-DATO – LUCA VERZICHELLI: In search of relevance: European political scientists and the public sphere in critical times, *European Political Science*, 2021/ Special Issue, 1–16.
 21. Uo.
 22. DEMETER M. Attila: A politikai filozófia és a „kiterjesztett gondolkodásmód” módszertani követelménye, *Kellék*, 2017/57, 159–188.
 23. OLAY Csaba: Hannah Arendt republikanizmusa, in *Kortárs republikanizmus*, szerk. TÓTH Szilárd – LOSONCZ Márk, Budapest, L'Harmattan, 2021, 207.
 24. ANNA SROKA: The Activity of Political Science Researchers in Public Debate: Case Study of Poland, *Political Preferences*, 2021/28, 49–68.
 25. Uo.